

ІГОР МАРТИНЮК,

доктор соціологічних наук, провідний науковий співробітник відділу соціальної психології Інституту соціології НАН України

Камо грядеши, українська академічна науко?

Габович О., Кузнецов В., Семенова Н. Українська фундаментальна наука і європейські цінності /

Відп. ред. В.Кузнецов. — К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2015. — 208 с.

Торік вийшла друком наукова монографія, що не може залишитися поза увагою тих, кого хвилює подальша доля вітчизняної науки. За умов кризової ситуації, що склалася в українському суспільстві напередодні чвертьвікової межі в існуванні самостійної української держави, проблеми фундаментальної науки начебто не є найгострішими і найнагальнішими. Однак з огляду на те, що інтеграцію до європейського співтовариства наразі проголошено стратегічним орієнтиром суспільного поступу і — найголовніше — легітимовано зростанням підтримки з боку найширших верств населення, спільний твір представників різних наукових дисциплін — фізика, філософа, юриста, що демонструє ретельний багатобічний аналіз можливостей і перспектив фундаментальної науки з огляду на епістемологічні виклики сьогодення, є вельми актуальним і своєчасним.

Чи є сьогоднішня організація української академічної науки найкращою з можливих? Чи сприяє вона відродженню українського суспільства? Чи на часі проведення всебічного аналізу стану української науки із застосуванням загальноприйнятих у світовій науці критеріїв? Яке місце в системі організації науки мають посідати європейські цінності? Не претендуючи на остаточність відповідей на ці та інші запитання щодо стану справ у академічній науці, автори презентують істотну

інсайдерську інформацію; розглядаючи певні концептуальні аспекти дослідження науки: ціннісний, термінологічний, філософсько-правовий, когнітивний і наукометричний, обґрунтовують гостро критичні оцінки ефективності успадкованих від радянських часів механізмів формування наукової еліти України.

Цілком слушно автори стверджують, що наука не перебуває у “башті зі слонової кістки”, виробляючи нове знання і шукаючи шляхи його практичного застосування в межах чинних соціальних, культурних, політичних, економічних, ціннісних умов і традицій. Кардинальна трансформація цих умов, що триває в сучасній Україні, не може не відбиватися на організації науки, невдоволеність якою поділяють як захисники, так і критики наявної системи. Інша річ, що їхні погляди на шляхи виходу з критичного стану кардинально відрізняються: захисники пов'язують надії на розквіт науки із суттєвим збільшенням її фінансування в рамках чинних організаційних структур. Водночас критики, до яких є всі підстави віднести й авторів книги, вважають, що умовою прогресу української науки є реформування її інституціональних підвалин на підґрунті світової практики і досвіду перетворень у країнах колишнього соціалістичного табору.

У вступі автори стисло характеризують проблему співвідношення цінностей наукового знання (зокрема таких, як об'єктивність, інтерсуб'єктивність, істинність, несуперечливість, відтворюваність, можливість верифікації, обґрунтованість, точність, узгодженість, системність, потенційна та реальна практична корисність, перманентний розвиток та ін.) та системи цінностей, які створені європейськими націями і домінують сьогодні в цивілізованому світі, розкриваючи закономірності їхнього взаємозв'язку.

При зверненні до реалій української науки предметом дискурсу виступає можливість повноправного її входження в європейський і світовий науковий простір. У результаті здійсненого аналізу низки законодавчих актів та нормативних документів власне НАН України автори доходять висновку (доволі полемічного, як на мене), що інтеграція української академічної науки з міжнародною науковою спільнотою на практиці реалізується через інтеграцію з євразійським російськомовним науковим простором. Натомість усі розмови українського наукового істеблшменту про інтеграцію зі світовим науковим простором, тобто з англомовним середовищем, передусім з його євроатлантичним ядром та Японією, мають суто ритуальний і декларативний характер (с. 19). Утім, запальну авторську риторику можна вибачити, бо і справді існує цілком реальна загроза псевдореформування, яке неминуче призведе до остаточного занепаду української науки.

У першому розділі автори наголошують, що при розгляді академічної організації наукової діяльності потрібно врахувати багатозначність слова “академія” та похідних від нього слів. З'ясувати особливості того чи того типу академії автори намагаються, розглядаючи певні принципові аспекти організації наукової діяльності в різних країнах. При тому, що всі вони позиціонують себе як самоврядні організації, головною проголошеною метою існування або місією яких є набуття нового наукового знання і його практичне застосування, істотною є різниця між академіями як підтримуваними переважно державним коштом об'єднаннями дослідницьких установ (державними академіями) і добровільними об'єднаннями вчених, що їх автори пропонують позначати як наукові клуби. Відповідно і членство в них має різний характер, наділяє їхніх членів різними правами і накладає на них різні обов'язки. Якщо членство в академіях типу наукового клубу є престижним, але не впливає безпосередньо на доходи її членів, то в державних академіях академіки отримують довічну стипендію. Щодо цієї практики автори висловлюють вкрай негативне ставлення, яке можна певною мірою визнати обґрунтованим, оскільки така стипендія надається фактично за попередні заслуги і питання про її доцільність справді заслу-

говує на увагу, надто коли дійсні члени або члени-кореспонденти однієї з шести українських академій не ведуть після обрання до складу академії наукової діяльності. Однак вважаю, що розгляд цього питання має відбуватися в контексті реформування системи матеріального заохочення української наукової еліти в цілому.

Розглядаючи типи членства в НАНУ, автори вважають, що “все і з погляду юридичного, і з погляду звичаєвого дуже заплутано, а саме: функція приналежності до неї є композицією загальної функції приналежності і персональної функції приналежності... Статут НАНУ виділяє в НАНУ групу “персональних” членів. Він розрізняє “персональних” та “неперсональних” (знеособлених?) членів. Перші є її дійсними членами, членами-кореспондентами та іноземними членами, а другі — рештою наукових співробітників, сучасних посполитих, котрі мають обслуговувати повноправну академічну шляхту” (с. 33). Завважмо, що наведена метафора не тільки неточна, а й, на мою думку, некоректна з етичних міркувань. Працюючи в НАНУ понад 30 років, мав змогу неодноразово співпрацювати з академіками та членами-кореспондентами, але якось не доводилося когось із них “обслуговувати” чи відчувати себе інтелектуальним кріпаком. Взагалі, на мою думку, в даному випадку неправомірно змішуються поняття члена (члена-кореспондента) академії та її співробітника (дана категорія, своєю чергою, поділяється на наукових співробітників та технічних). Тож велими спірною видається формула, за якою персональна функція належності приписує дійсним членам значення, що дорівнює 1, членам-кореспондентам — умовне значення 0,5, іноземним членам — 0,25, а “простим” науковим працівникам — 0 (с. 34).

Наступний пасаж стосується потенціалу української науки та проблем його використання. На жаль, замість предметного розгляду стану та можливостей різних галузей вітчизняної науки автори лише констатують прописні істини про те, що критерії ефективності наукової діяльності не можуть бути однаковими для оцінки результатів у галузях математики та історії, фізики та філософії, економіки та літературознавства, матеріалознавства та археології, хімії та медицини, права та педагогіки тощо (с. 38), та із запалом розвінчують “псевдомарксистське словоблуддя” шеругу академічних авторів ще за радянських часів. Такого роду полеміка аж ніяк не наближає до реалізації власне авторського завдання. Тим паче, що спосіб оцінювання пропонується досить тривіальний: підрахунок кількості публікацій і посилань на них, які слугують універсальним бібліометричним (числовим) мірилом для оцінки наукової діяльності. Усвідомлюючи небездоганність цих та споріднених параметрів, автори, втім, зазначають, що “вони дають можливість увести математичні оцінки ефективності, а це є безсумнівним кроком вперед порівняно з поширеними у певних начальницьких колах пустопорожніми оцінковими висловами на кшталт “найкращий/перший/вперше в Україні” (с. 38–39). На жаль, предметний аналіз переваг і недоліків знову підмінюється пересічним критиканством. Що ж до переваг можливості арифметичної оцінки ефективності науки, то, по-перше, незрозуміло, чому вважається, що при цьому вимірюється саме ефективність, по-друге, формалізація показників завжди створює небезпеку бюрократизації та втрати сенсу (як-от поділ статей на “ваківські” і “неваківські”, при якому розділ у фундаментальній монографії не зараховується як наукове досягнення здобувача наукового ступеня), по-третє, це відкриває шлях до маніпуляцій (згадаймо, як лічила мачуха Попелюшки у відомому кінофільмі: “Король сказав “хі-хі” тричі, посміхнувся двічі... Я не я буду, якщо не доб’юся на цій підставі для моїх доньок звання перших красунь королівства!”). Зрештою, хто заважає кільком десяткам посередніх вчених із допомогою інтернету домовитися про взаємне цитування, набиваючи таким чином індекс цитованості? Тож, не підтримуючи хвальковитого голослів’я щодо “найкращий/перший/вперше”, вважаю за правильне обережніше ставитися до бібліометрії,

якою часто-густо намагаються підмінити наукометрію. Вважаю, що перспективним є сполучення кількісних і якісних методів оцінки ефективності наукових розробок.

Більш доречним і обґрунтованим щодо оцінювання потенціалу науки видається звернення авторів до такого інтегрального макросоціального показника, як наукомісткість ВВП. Попри принципову методологічну недосконалість (бо стимулює затратний механізм при фінансуванні наукових досліджень), він дає певну об'єктивну інформацію про наукомісткість виробництва, тобто практичну задіяність результатів наукових пошуків. В Україні цей показник один із найнижчих у Європі й продовжує падати. Як поблажливо стверджують автори монографії, "винна" за цей низький показник не лише НАНУ, бо попри справедливую критику цієї організації, в тому числі наведену вище, вона є найкращим розпорядником грошей, виділених державою на наукову діяльність" (с. 40). Незрозуміло, в чому бодай частка вини Національної академії, якщо тут же автори визнають оптимальним використання надходжень за умов явно недостатнього фінансування?

І справді, "безперечно, що впровадженню у виробництво потенціалу та досягнень української науки заважає низка об'єктивних обставин..." (с. 40), тільки річ у тім, що аналіз цих обставин повністю запозичується з матеріалів Президії НАНУ, яку автори так невтомно критикують. Єдине, чим автори доповнюють цей аналіз, — це риторичне запитання (цитую): "Дивно, але керманічі академічної науки не звертають уваги на інформаційний вакуум, у якому опинилася вітчизняна наука. Про яке входження до європейського дослідницького простору української науки взагалі, а не її окремих представників, може йтися, якщо вона, а особливо її соціально-гуманітарна складова, практично відключена від інформаційних потоків — наукових журналів, монографій, міжнародних конференцій?" (с. 41–42). Так, хотілося б ширших можливостей інформаційного обміну, однак завдяки інтернету становище наразі не таке катастрофічне, як видається авторам.

У другому розділі неабияку увагу приділено правовим засадам функціонування науки; при цьому правомірно наголошується, що ставлення суспільства загалом та наукової спільноти зокрема до необхідності правового супроводу діяльності наукових установ і забезпечення її правового підґрунтя залишається неоднозначним, а незрідка і скептичним, ба навіть негативним — унаслідок традиційних юридичних практик радянської доби. На підставі критики чинних форм організації академічної науки, котра, на думку авторів, за всіх зовнішніх декоративних ознак удаваної демократичності залишається заповідником авторитаризму (с. 50), питання не зводиться до декларації принципу верховенства права — без радикальної зміни законодавства про науку в ній неможливі позитивні зміни, навіть якщо істотно збільшити її фінансування.

Зasadничі правові принципи утворення та діяльності Української академії наук (УАН), проголошеної 1918 року, були, на думку авторів, знехтувані та перекручені, оскільки виплекана комуністичною системою модель управління наукою могла бути нав'язана суспільству лише шляхом побудови наукових організацій з жорсткою ієрархічною структурою. Такі організації відтворювали організаційну модель управління всередині КПРС. Варто погодитись із думкою, що докорінні зміни суспільства і держави в незалежній Україні не торкнулися засад організації науки та способу формування керівної наукової верстви в Україні (хоча заідеологізованість цього процесу та прямиї впливи можновладців помітно зменшилися).

Вивчаючи правове нормотворення часів незалежної України у сфері науки, дослідники насамперед вдаються до аналізу положень Закону України "Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності", який згодом, у 1998 році разом із внесеними змінами отримав нову назву "Про наукову і науково-технічну діяльність" (далі — Закон про науку або просто Закон). Його призна-

чення, як зауважено в монографії, — вибудувати носійний каркас схеми регулювання суспільних відносин у сфері науки в Україні. Однак, як слушно зауважується, вкрай туманно виписані норми, які мали б створити бодай загальне уявлення про організаційно-правовий статус академій як юридичних осіб. Абсолютно невизначеними залишаються принципові правові питання: до якого саме виду юридичних осіб належать академії — до тих, що об'єднують майно, чи тих, що об'єднують осіб? Якщо осіб, то яких саме — фізичних чи юридичних, а якщо останніх — то суб'єктів приватного чи публічного права? Не можна не погодитись, що, зважаючи на принципову важливість науки для існування та розвитку сучасної держави, ці та інші дотичні до наукової діяльності норми мають бути врегульовані в ієрархії нормативних актів на рівні, не нижчому, ніж “закон”, спеціальний порядок ухвалення якого (порівняно з актами нижчого рівня) найліпше гарантує виконання принципу верховенства права в демократичній правовій державі. Й лише решта правовідносин, які можуть виникнути під час діяльності організації — другорядні ступені свободи управління — врегульовуються статутами. Це — зона самоврядності (автономії) організацій, межі якої визначає закон. Закон делегує загальним зборам виключні й вичерпні повноваження як у нормотворчій, так і у виконавчій сферах діяльності академій.

Зіставляючи ж обсяг повноважень у науковій сфері, наданих академіям і органам державної влади, автори доходять логічного висновку, що першим делеговано переважний обсяг влади в галузі. Тобто володіючи такими всеохопними повноваженнями, саме загальні збори перебирають на себе роль академій у вчиненні ними апіорі вирішального впливу на діяльність усієї наукової сфери і формування наукової еліти України. Водночас дослідники мають рацію в тому, що законодавство не визначає головного — хто є членами загальних зборів (можливо, ними є не лише фізичні особи?) та яким є порядок виборів цих членів? Невизначеним на рівні закону залишається і зв'язок між членами загальних зборів і членами академій: чи це ті самі особи чи різні?

Тож, розглядаючи сучасне врегулювання правовідносин у науковій сфері, роль і статус академій, автори монографії наголошують, що “порядок формування загальних зборів визначає ні багато ні мало — владних суб'єктів у галузі та характер влади (або новий, демократичний, або старий, тоталітарний). Цей порядок залишився за межами як чинного Закону, так і Проекту нового. А тому питання про владу в академіях вирішується в кулуарах, у довільний, а отже, в корупційний спосіб” (с. 68). Навіть відкинувши логічно неправомірне ототожнення довільності ухвалення рішень і корупції, не можна нехтувати самою постановкою проблеми, як і не погодитись з висновком, що врегулювання питання на рівні закону максимально забезпечило би правозаконність (legality) і конституційність його норм. Пропонуючи закріпити норми врегулювання цих питань законодавчо, автори не зазіхають на самоврядність як НАН України, так і решти п'яти академій, що діють у країні; слушно відзначається, що самоврядність як така є звичайним, невіддільним і необхідним засобом забезпечення належного рівня автономії, свободи в ухваленні рішень. Проте одна річ, якщо самоврядність стосується сфери питань, відведеної законом для внутрішньокорпоративного регулювання, а інша — коли йдеться про сферу, регулювання правовідносин у якій належить суто до повноважень законодавця.

Неабияку увагу в монографії приділено дискурсу положень Статуту НАНУ, як з погляду суперечливості ознак належності до певного типу організації (за типом об'єднання осіб чи майна), так і стосовно низки анахронізмів у системі самоуправління. Зокрема, на стор. 84 наведено висновок, що “проведений системний аналіз норм Статуту щодо важливих аспектів виборчої системи академій позбавляє будь-яких надій на демократичність організації влади і формування еліт у галузі. Влада цілковито належить групам людей, які за встановленими ними ж правилами здобу-

ли цю владу, ставши академіками і членами-кореспондентами (переважно ще в радянські часи). Про це свідчать норми, за якими встановлено, кого обирають академіками і членами-кореспондентами: абсолютно розмиті критерії такого членства (“видатні досягнення” і “визначний внесок”), жорстка квота членства і його довічний характер, не пов’язаний з результативністю наукової роботи, довічна плата за членство...” Навіть якщо абстрагуватися від полемічної риторики авторів, навряд чи вдасться заперечити їхню правоту щодо назрілої необхідності демократичних змін у системі академічного самоврядування.

У третьому розділі читачеві пропонується побіжний популярний виклад концепції еліт та більш деталізований розгляд як окремого випадку наукової еліти та критеріїв її формування. Як на мене, автори мають цілковиту рацію, виголошуючи, що єдиним критерієм для добору членів наукової еліти мають бути самостійно отримані ними нові наукові результати. Слушною видається й така думка: “Практика застосування будь-яких інших критеріїв або, як у нас найчастіше трапляється, добору за відсутності визначених критеріїв на підставі якихось особистих стосунків (наприклад, земляцтва) між суб’єктами процесу призводить до погіршення якості еліти...” (с. 110). Дещо бентежить інше: новим знанням оголошується те, що публікується в рейтинговому науковому журналі. “Публікація статті у профільному журналі означає створення потенційної можливості для ознайомлення світової громади фахівців у відповідній науці з новими знаннями, які містяться у статті. За відсутності таких публікацій жодні наукові результати, хай якими б важливими вони були *per se*, не можуть бути визнані іншими науковцями і не матимуть ніякого впливу на поступ відповідної системи наукового знання” (с. 107). Хоч би як ангажувалася конкурентність публікацій у виданнях, що належать до європейсько-атлантичного дослідницького простору, престижність розміщення матеріалів у цих виданнях є нічим іншим як “фірмовим знаком”, що підвищує вартість товару незалежно від його споживчих властивостей. Тож існує небезпека елітизації записних авторів цих видань не за якісним змістом інформації, а за формальною ознакою “належності до клубу”, проти якої так палко виступають автори монографії.

Виправдано порушуючи питання про критерії створення нового знання і висловлюючи стурбованість щодо якості певних наукових розробок у різних галузях української науки, насамперед — суспільствознавчої, автори, на жаль, не пропонують самі якісь нові розробки з цього приводу. Апологетика постійного громадського контролю за діяльністю наявних еліт, у тому числі й наукової (с. 111), що буцімто притаманно демократичним суспільствам, дещо ідеалізує можливість громадянського суспільства на Заході (хоча не можна не знати, що порівняно із пострадянськими вони істотно більші), що ж до можливостей такого контролю у царині науки, то доречно згадати іронічні рядки з пісні В.Висоцького: “Бо ми тоді нагрянемо з лопатами і вилами...” Міф про успішну боротьбу свідомих одинаків, що гуртують громаду проти “божевільних геніїв”, неодноразово використовувався, зокрема, в американському кінематографі. Тож від авторів слід було б очікувати аналізу практик (як успішних, так і провальних) громадського контролю за дослідженнями у тих-таки демократичних країнах, які практики можна було б культивувати в Україні. На жаль, в монографії, котра на титульному листі означена як наукова (а бувають інші монографії?), аналіз підмінений деклараціями.

Дещо популістськими, якщо не сказати — демагогічними, виглядають “архігострокритичні” рефрени на адресу персональних членів НАНУ на кшталт: “...переважна частина академічної еліти відома зовсім не своїми науковими доробками, а тим, що послідовно рухалася сходишками “науковоорганізаційної” кар’єри, не переймаючись нудним і важким, на її панську думку, виробництвом нового знання” (с. 111). Висування такого роду звинувачень має підтверджуватися конкретикою —

прізвищами й адресними оцінками, бодай статистичним аналізом праць. Наприклад, кілька років тому (2010 рік) А.В.Кочелев захистив кандидатську дисертацію із соціології на тему “Соціологічна теорія: соціально-історичні основи, побудова та трансформація”, у якій, зокрема, на підставі статистичних методів та методу контент-аналізу дослідив захищені роботи в галузі соціології, встановивши, що питанням теорії й методології присвячено близько 2% з них. Що ж до персоналій, то не беруся судити про доробок понад шестисот академіків та членів-кореспондентів НАНУ — і не тому, що боюся критично висловитись про когось, просто не маю потрібної для цього енциклопедичної ерудиції. Але я чимало років пропрацював з академіком НАНУ Ю.М.Пахомовим (котрий, на жаль, недавно пішов з життя), із членами-кореспондентами НАНУ Л.В.Сохань та М.О.Шульгою. Те, що свого часу Лідія Василівна захистила докторську дисертацію з наукового комунізму, не завадило їй створити українську школу дослідження життєтворчості, і я пишаюся тим, що називаю себе, як і десятки українських соціологів, психологів, педагогів її учнем. Радянське й депутатсько-міністерське минуле не заважає Миколі Олександровичу Шульзі самостійно писати й публікувати кількадесят наукових статей на рік, його творчість викликає особисто в мене професійний інтерес і повагу. Вважаю названих мною людей масштабними постатями у вітчизняній науці і хотів би дізнатися в авторів монографії, чи відносять вони їх до затаврованої як нероби більшості академічного істеблішменту. Бо якщо “так”, то погодитись не можу. Щодо решти — судити не беруся. Але схоже, що автори перетнули межу між критикою і критиканством.

Однак не прагну переводити дискусію в річище публіцистичної полеміки. Повернімось до питання щодо критеріїв кооптування до наукової еліти (як повертаються раз по раз у тексті до нього автори). Як на мене, при цьому має місце заміщення критерію продукування нового знання іншим, а саме — способом його поширення. Цитую: “Одним із найважливіших критеріїв (позитивної) оцінки академічних наукових праць і, таким чином, належності їх авторів до наукової еліти, є публікація в авторитетних міжнародних виданнях... про реальну відповідність світовому рівню певних наукових праць можна говорити тільки в разі публікації їх у провідних міжнародних наукових журналах і видавництвах” (с. 113). Автори керуються простою аналогією з вивченням конкурентоспроможності товарів. Мовляв, по-перше, потрібно з’ясувати, чи взагалі потрапляє цей товар на світовий ринок. По-друге, необхідно дослідити, чи має він попит. Однак це питання якості промоутерства, а не якості товару. Тому вважаю логічно хибною тезу про те, що “за відсутності таких публікацій будь-які твердження про досягнення українськими науковцями світового рівня не мають жодного емпіричного підґрунтя. Навіть геніальна праця, яка випереджає на багато років існуючий рівень знань, залишиться річчю в собі і не стане новим важливим світоглядним і (або) суспільним фактором, визнаним науковою спільнотою, якщо вона не надрукована в таких журналах і видавництвах” (с. 113–114). З останнім реченням я б погодився, якби крапку було поставлено після слова “надрукована”. Шлях, що його пропонують дослідники є, як на мене, апологетикою тих сумнівних реформ, які намагається започаткувати МОН України, перекроївши українську науку (й освіту, до речі) за американськими зразками, хоч до того немає відповідних суспільних передумов. У такому разі перспективою для українських науковців стане потрапляння у замкнене коло: роботи нікому не відомих українських авторів не потраплятимуть в оті самі престижні фахові видання, бо знижуватимуть їх рейтинг, тому вітчизняні науковці залишатимуться й надалі невідомими, хоч би яким змістовно новим був їхній доробок. Вважаю, що потрібно не пробиватися поодинокі крізь перепони неангажованості, а здійснити інтервенцію у світовий науковий простір українських фахових видань, запрошуючи до пуб-

лікації у них знаних у світі спеціалістів та поширювати безкоштовно такі видання, свідомо несучи певний час фінансові збитки. Тобто намагатися конкурувати на рівні видань, а не розрізнених окремих публікацій. Хто заважає, наприклад, перекладати тою ж англійською не 21 з 80 (як зазначають автори), а всі академічні журнали. Подолання мовного бар'єру організаціями, а не самотужки окремими науковцями, перспективніше, як на мене, з погляду виходу української науки зі стану самоізоляції (на який справедливо вказують автори). Інша річ, що це вимагає і організаційних змін, і фінансових витрат, і підвищення відповідальності вітчизняного наукового співтовариства за свій доробок.

У четвертому розділі подано авторські роздуми щодо європейського наукометричного бачення науки та наукової еліти України. Автори наголошують, що при обранні нових членів академії в Україні “головну роль відіграють не професійні оцінки наукових доробків претендентів, а далекі від наукових стосунки різних груп впливу і тиску. Усвідомлення цієї обставини було одним із чинників відмови у західному науковому співтоваристві від інституцій, подібних до НАНУ, тобто механічного зібрання академіків — офіційно визнаних фахівців з різних наукових дисциплін. На Заході на передній план внутрішньої оцінки висунули оцінювання з боку вузькоспеціалізованих професійних груп — анонімних експертів-рецензентів, які постійно залучаються провідними фаховими періодичними виданнями...” (с. 126–127). У своєму “хрестовому поході” проти академічної верхівки автори знов порушують закони логіки, коли, в одному випадку, йдеться про обрання нових персоналізованих членів академії (на підставі оцінки їхнього внеску в науку), а в другому — про експертизу окремих дописів. Можна тільки вітати практику подвійного “сліпого” рецензування, однак процедура таємного голосування на академічних виборах дає не менше можливостей для відхилення недостойних кандидатур. Можна погодитися, що сакралізація певних постатей через академічні “погони” є шкідливою, бо ніхто не має монополії на істину й завжди доречним залишається запитання “а судді хто?”. Однак те, що “бібліометричні показники на кшталт індексу цитування залишаються найкращим серед можливих дороговказів” (с. 132), не може не викликати сумнів, бо цитування тих чи тих джерел значною мірою залежить від багатьох чинників; панівної парадигми, популярності (“розкрученості”) видання чи автора, усталеності наукового авторитету, наукової моди, “цитабельності” (краси формулювання думки, часом запозиченої) тощо — й не гарантує від сакраментального “а король-то голій!”.

На тлі публіцистики, якою рясніє початок розділу, більш доречним виглядає аналіз досягнень українських вчених згідно зі Scopus. Проведений за європейськими стандартами кількісний наукометричний аналіз продуктивності українських академіків та їхніх нетитулованих колег у царині природничих наук, як доводять автори, не показав жодної кореляції між академічним рангом і науковою продуктивністю його носіїв. Понад те, академіки та члени-кореспонденти у середньому помітно програють порівняно з “простими” докторами і кандидатами наук того ж віку (с. 134–135). Можна погодитися, що проблема порівняння за продуктивністю праці академіків і членів-кореспондентів з менш титулованими колегами (а також з їх власними здобутками у період, що передував обранню, — певно, не всі витримують випробування “мідними трубами” слави) справді потребує вивчення й зваженої оцінки. Але дослідникам навряд чи варто було вдаватися (зокрема, коли йдеться про презентацію історії та археологічних пам'яток України західному науковому товариству) до явно тенденційних висловлювань на зразок “... українські інтелектуали ані нижчої, ані вищої академічної проби виявилися неспроможними на розумові зусилля, які можна було б без сорому показати на людях. Тому навіть убогі російські імперіалістичні соловейки на тлі українських академіків виглядають носіями “без-

заперечної істини” про Україну” (с. 135). Такі спекуляції, як і персональні випадки на адресу академіка П.П.Толочка чи професора В.А.Малахова (с. 136–137) з приводу негативної оцінки Майдану аж ніяк не додали рецензованій праці аргументованості і переконливості. Тим паче категорично не погоджуюся з висновком, який віншує параграф про скопусівські оцінки української наукової еліти: “Отже, інтелектуальна нездарність та проросійська орієнтованість соціально-гуманітарної академічної спільноти України, на яку даремно намагаються спертися вітчизняні політичні кола, є, по суті, прихованою, а іноді явною зрадою інтересів власної країни” (с. 137). По-перше, прихильники юридичного впорядкування діяльності академій априорі мусили б мати рівень правової свідомості, який дав би змогу утриматися від публічних образ, тим паче — необгрунтованих звинувачень у зраді інтересів України (хоча б з огляду на можливі наслідки подібних дій), по-друге, зв’язок цієї “перлини” авторської риторики із розглядуваним питанням про наукометричні рейтинги можна віднайти лише з погляду відомого прислів’я про бузину у городі й київського дядька.

Надалі автори підсумовують свої інтелектуальні пошуки непересічним висновком: “Таким чином, наше дослідження свідчить, що справжню відповідальну наукову еліту (і науку, точніше, окремі науки світового рівня) українському суспільству ще треба буде створити” (с. 143) і що “правильний підхід — це обережне, але швидке реформування НАН з переорієнтацією пріоритетів на фундаментальні дослідження, переданням її гігантських прикладних інститутів у відання Міністерства економіки/економічної політики, впровадженням прийнятих у світовій науковій спільноті цінностей, критеріїв і оцінок результатів наукової діяльності, демократії та відповідальності суб’єктів наукової діяльності за державну фінансову підтримку” (с. 144). На жаль, деталі сценарію “швидкого, але обережного” реформування вітчизняної академічної науки залишаються не прописаними (якщо не брати до уваги наведені у п’ятому розділі монографії, який фактично являє собою додатки у вигляді текстів виступів, листів, пропозицій до проекту “Концепції розвитку наукової сфери України” десятилітньої давності), а, як відомо, “диявол криється саме в деталях”.

Завершуючи роздуми над книгою, маю констатувати, що вона справляє неоднозначне враження. З чимось безперечно погоджуєшся, з чимось — не менш категорично не згоден, над чимось варто поміркувати. Час покаже, які з ідей виявляться конструктивними, які — незатребуваними, а які — неприйнятними, ба навіть шкідливими. Але вабить в авторській позиції відверта небайдужість до долі вітчизняної фундаментальної науки, й певен — з цієї “наболіlostі”, багаторічних розчарувань від буксування реформ й бере начало подекуди надмірна різкість і незваженість критики наявного стану справ. А те, що “не все до ладу в академічному королівстві”, — очевидно.

Наостанок наведу ще одну цитату з монографії: “Навіть отримавши визнання, науковець мусить щоденною працею підтверджувати власний високий рівень, безперервно складаючи великі або малі неформальні іспити на конференціях, у відповідях на дошкульні зауваження рецензентів у наукових журналах, під час круглих столів із нагальних наукових питань. Причому соціальним дослідникам важче, ніж природознавцям, бо до фахового контролю додається прискіпливий інтерес широкої публіки” (с. 111). Поділяючи висловлену думку, щиро зичу авторам, щоб інтерес до їхнього твору не обмежився дошкульними зауваженнями рецензента, й книга викликала уважний інтерес широкої публіки.